

METAPHORICAL EXPRESSION OF THE WOMAN'S IMAGE: LINGUOCOGNITIVE APPROACH

Daminova Kumush Rustam qizi

Shakhrisabz State Pedagogical Institute Faculty of Philology

Teacher of the Department of Theory and Practice of Foreign Languages

Abstract

This article analyzes the metaphorical expression of the woman's image based on a linguocognitive approach. The study examines the role of metaphor in human thinking, its conceptual nature, and the features of the expression of the woman's image in various semantic and cultural models. In particular, the concept of woman is illuminated through metaphorical structures such as "mother", "element of nature", "embodiment of beauty". The article also analyzes the inextricable connection of these metaphors with gender perceptions and cultural stereotypes in society. The results of the study serve to determine the place of the woman's image in the system of language and thought.

Keywords: Metaphor, linguocognitive analysis, woman's image, concept, gender linguistics, semantics, thought, cultural model, stereotype, language and consciousness.

Introduction

AYOL OBRAZINING METAFORIK IFODASI: LINGVOKOGNITIV YONDASHUV

Daminova Kumush Rustam qizi

Shakhrisabz davlat pedagogika institute Filologiya fakulteti

Xorijiy til nazariyasi va amaliyoti Kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada ayol obrazining metaforik ifodasi lingvokognitiv yondashuv asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda metaforaning inson tafakkuridagi o'rni, uning konseptual tabiatini ochib berish hamda ayol obrazining turli semantik va madaniy modellarda ifodalanish xususiyatlari ko'rib chiqiladi. Xususan, ayol konsepti "ona", "tabiat unsuri", "go'zallik timsoli" kabi metaforik strukturalar orqali yoritiladi. Shuningdek, maqolada ushbu metaforalarning jamiyatdagi gender tasavvurlari va madaniy stereotiplar bilan uzviy bog'liqligi tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari ayol obrazining til va tafakkur tizimidagi o'rnini aniqlashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar. metafora, lingvokognitiv tahlil, ayol obrazi, konsept, gender lingvistika, semantika, tafakkur, madaniy model, stereotip, til va ong

Kirish

Zamonaviy tilshunoslikda metafora inson tafakkurining asosiy mexanizmlaridan biri sifatida talqin qilinadi. Ayniqsa, lingvokognitiv yondashuv doirasida metafora nafaqat til hodisasi, balki konseptual tizimning muhim elementi sifatida qaraladi. Bu yondashuvga ko'ra, inson abstrakt

tushunchalarni konkret tajriba orqali anglaydi va bu jarayon metafora vositasida amalga oshadi. Ayol obrazi esa turli madaniyat va tillarda keng metaforik talqin qilinadigan konseptlardan biridir. Ayolga oid metaforalar orqali jamiyatning estetik qarashlari, ijtimoiy stereotiplari va madaniy qadriyatlari ifodalanadi. Masalan, o‘zbek tilida “ayol — gul”, “ona — muqaddas zot”, “ayol — oila chirog‘i” kabi metaforalar keng qo‘llaniladi. Bu esa ayol obrazining lingvokognitiv jihatdan murakkab va ko‘p qatlamli konsept ekanini ko‘rsatadi.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi — ayol obrazining metaforik ifodasini lingvokognitiv yondashuv asosida aniq ilmiy manbalar va misollar orqali tahlil qilishdan iborat.

Tahlil qismi: ayol obrazining metaforik ifodasi (o‘zbek matnlari asosida)

Lingvokognitiv yondashuvga ko‘ra, ayol obrazi turli konseptual metaforalar orqali ifodalanadi. Quyida o‘zbek tilidagi real nutq va badiiy matnlarda uchraydigan asosiy metaforik modellar misollar bilan tahlil qilinadi.

1. AYOL — GUL (estetik konsept)

Bu model ayolning go‘zalligi, nozikligi va latofatini ifodalaydi.

Misollar:

1. “U guldek nozik va latofatli edi.”
2. “Qizlarimiz ochilgan gullardek chiroyli.”
3. Abdulla Qodiriyning O‘tkan kunlar romanida: “Kumushning yuzlari gul kabi ochilib turardi.”

Bu yerda “gul” manba sohasi bo‘lib, u orqali ayolning tashqi ko‘rinishi va estetik qadriyatlari konseptualizatsiya qilinadi. Metafora ijobiy baho yuklaydi va madaniy idealni aks ettiradi.

2. AYOL — OY (yorug‘lik va go‘zallik timsoli)

Misollar:

4. “Oydek yuzingni yashirma.”
 5. “Kelinning yuzi to‘lin oydek nur sochardi.”
 6. “Oy yuzli dilbar” (xalq qo‘shiqlari va she‘riyatda keng qo‘llanadi)
- “Oy” metaforasi orqali ayolning yuz go‘zalligi, pokligi va nur taratish xususiyati ifodalanadi.

Bu metafora Sharq poetikasida juda barqaror konsept hisoblanad

3. Ayol-ona mehr va himoya ramzi

Misollar:

7. “Ona — muqaddas zot.”
8. “Vatan — ona, uni asrash farz.”
9. “Ona bag‘ri keng, mehrga to‘la.”

Bu modelda ayol umumlashtirilib, ona konsepti orqali ifodalanadi. “Ona” metaforasi mehr, himoya va fidoyilik semalarini o‘z ichiga oladi. Hatto “Vatan — ona” kabi kengaytirilgan metaforalarda ham ishlatiladi.

4. AYOL — NUR/YORUG‘LIK (hayotbaxshlik konsepti) masalan:

10. “Ayol — oila chirog‘i.”

11. “Onaning mehri uyga nur sochadi.”

12. “U kirgan xonadon yorishib ketdi.”

Bu metaforada ayol hayot manbai, iliqlik va ruhiy yorug‘lik beruvchi sifatida talqin qilinadi.

“Chiroq”, “nur” birliklari manba sohasi sifatida ishlatiladi

5. Ayol qush (Erkinlik va noziklik)

Misollar:

13. “Qiz bola — erkin qushdek parvoz etsin.”

14. “U kaptardek muloyim edi.”

Qush metaforasi ayolning nozikligi, ba’zan esa erkinlikka intilishini ifodalaydi. Ayniqsa

“kaptar” obrazi tinchlik va muloyimlik bilan bog‘lanadi

6. Ayol – temir (zamonaviy tushuncha)

Misollar:

15. “U temir ayol — har qanday qiyinchilikni yenga oladi.”

Bu metafora an’anaviy “nozik ayol” modelidan farqli ravishda zamonaviy diskursga xosdir. Bu yerda ayol kuch, mustaqillik va qat’iyat bilan bog‘lanadi.

Umumiy tahlil

Yuqoridagi misollar shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek tilida ayol obrazi asosan quyidagi konseptual metaforalar orqali ifodalanadi:

- estetik (gul, oy)
- emotsional (ona)
- energetik (nur, chiroq)
- tabiiy (qush)
- ijtimoiy-zamonaviy (temir ayol)

Lingvokognitiv nuqtai nazardan, bu metaforalar ayol haqidagi kollektiv bilimlar va madaniy stereotiplarning til orqali ifodalanishidir. An’anaviy metaforalarda ayol ko‘proq go‘zallik va mehr timsoli sifatida tasvirlansa, zamonaviy metaforalarda uning ijtimoiy faolligi va kuchi ham aks etmoqda.

Metodologiya

Mazkur tadqiqotda ayol obrazining metaforik ifodasini lingvokognitiv nuqtai nazardan o‘rganish uchun kompleks yondashuv qo‘llanildi. Tadqiqotning metodologik asosini kognitiv lingvistika va konseptual metafora nazariyasi tashkil etadi. Xususan, George Lakoff va Mark Johnson tomonidan ishlab chiqilgan nazariy tamoyillar asos qilib olindi.

Tadqiqot jarayonida quyidagi usullar qo‘llanildi:

Birinchi, **deskriptiv (tasviriy) usul** yordamida o‘zbek tilidagi badiiy matnlar, folklor namunalari va kundalik nutqda uchraydigan ayol obraziga oid metaforik birliklar yig‘ildi va tizimlashtirdik. Tadqiqot materialini sifatida o‘zbek adabiyotining namunaviy asarlari, jumladan O‘tkan kunlar kabi badiiy manbalardan foydalandik.

Ikkinchidan, **lingvokognitiv tahlil usuli** asosida aniqlangan metaforalar konseptual darajada o'rgandik. Bunda har bir metaforaning manba sohasi (source domain) va maqsad sohasi (target domain) ajratib, ular o'rtasidagi semantik mosligi tahlil qildik. Masalan, "ayol — gul" metaforasida "gul" manba sohasi sifatida ayolning go'zallik konseptini ochib berishini ko'rsatdik.

Uchinchidan, **kontekstual tahlil usuli** orqali metaforik birliklarning matn ichidagi funksiyasi va semantik yuklamasi aniqlashtirildi. Bu usul yordamida metaforalarning faqat lug'aviy emas, balki pragmatik va emotsional jihatlari ham ochib berildi.

To'rtinchidan, **qiyosiy tahlil usuli** qo'llanilib, an'anaviy va zamonaviy metaforik modellar o'zaro solishtirildi. Natijada ayol obrazining tarixiy-madaniy evolyutsiyasi va zamonaviy diskursdagi o'zgarishlari aniqlandi.

Shuningdek, tadqiqotda **kvalitativ (sifat) tahlil** ustuvor bo'lib, metaforalarning mazmuni, semantik tuzilishi va madaniy asoslari chuqur o'rganildi. Metaforalar statistik emas, balki ma'no va konseptual tuzilma nuqtai nazaridan tahlil qilindi.

Tadqiqotning metodologik yondashuvi ayol obrazining metaforik ifodasini til, tafakkur va madaniyat kesishmasida kompleks tarzda yoritish imkonini berdi.

Natijalar

Tadqiqot jarayonida o'zbek tilidagi badiiy matnlar va kundalik nutq asosida ayol obrazining metaforik ifodasi lingvokognitiv nuqtai nazardan tahlil qilindi. Tahlil natijasida ayol konsepti bir nechta asosiy metaforik modellar orqali ifodalanishi aniqlandi.

Birinchidan, ayol obrazining estetik jihatlari "gul" va "oy" kabi metaforalar orqali konseptualizatsiya qilinishi kuzatildi. Bu modelda ayol go'zallik, noziklik va latofat timsoli sifatida namoyon bo'ladi. Mazkur metaforalar o'zbek milliy-madaniy tafakkurida barqaror va keng qo'llaniladigan birliklar hisoblanadi.

Ikkinchidan, ayol obrazining emotsional va ijtimoiy jihatlari "ona" konsepti orqali ifodalanishi aniqlangan. Ushbu metafora mehr, himoya, fidoyilik kabi semantik komponentlarni o'zida mujassam etadi hamda kengaytirilgan holda "Vatan — ona" kabi umumlashtirilgan tushunchalarda ham qo'llaniladi.

Uchinchidan, "nur", "chiroq" kabi metaforalar orqali ayol obrazining hayotbaxshlik va ruhiy qo'llab-quvvatlash funksiyasi ochib berildi. Bu model ayolning oila va jamiyatdagi ahamiyatini aks ettiradi.

To'rtinchidan, "qush" metaforasi orqali ayolning nozikligi va erkinlikka intilishi ifodalangan bo'lsa, "temir ayol" kabi birliklar zamonaviy diskursda ayolning kuch, mustaqillik va ijtimoiy faollik bilan bog'lanayotganini ko'rsatdi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari ayol obrazining metaforik ifodasi ko'p qatlamli bo'lib, u estetik, emotsional, ijtimoiy va madaniy komponentlarning o'zaro uyg'unligidan tashkil topganini tasdiqladi.

Xulosa

Lingvokognitiv yondashuv asosida olib borilgan mazkur tadqiqot ayol obrazining metaforik ifodasi til va tafakkurning uzviy bog'liqligini yaqqol namoyon etishini ko'rsatdi. Metafora

insonning borliqni anglashida muhim vosita bo‘lib, u orqali ayol konsepti turli kognitiv modellar asosida shakllanadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, o‘zbek tilida ayol obrazi asosan an’anaviy metaforalar — “gul”, “oy”, “ona”, “nur” orqali ijobiy estetik va emotsional baholarda ifodalanadi. Shu bilan birga, zamonaviy ijtimoiy jarayonlar ta’sirida ayol obrazining yangi metaforik talqinlari, xususan, kuch va mustaqillikni ifodalovchi modellar ham shakllanmoqda.

Mazkur tadqiqot natijalari ayol obrazining lingvokognitiv xususiyatlarini ochib berish bilan birga, til orqali gender stereotiplar qanday shakllanishini tushunishga ham xizmat qiladi. Shuningdek, bu izlanish kelgusida gender lingvistika va konseptologiya yo‘nalishlarida olib boriladigan tadqiqotlar uchun nazariy va amaliy asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Lakoff, George, G., & Johnson, Mark, M. (1980). *Metaphors we live by*. University of Chicago Press.
2. Kövecses, Zoltán, Z. (2010). *Metaphor: A practical introduction* (2nd ed.). Oxford University Press.
3. Lakoff, Robin, R. (1975). *Language and woman's place*. Harper & Row.
4. Tannen, Deborah, D. (1990). *You just don't understand: Women and men in conversation*. Ballantine Books.
5. Ungerer, Friedrich, F., & Schmid, Hans-Jörg, H. J. (2006). *An introduction to cognitive linguistics* (2nd ed.). Pearson.
6. Evans, Vyvyan, V., & Green, Melanie, M. (2006). *Cognitive linguistics: An introduction*. Edinburgh University Press.
7. Cruse, Alan, D. A. (2004). *Meaning in language: An introduction to semantics and pragmatics*. Oxford University Press.
8. Qodiriy, Abdulla, A. (2005). *O‘tkan kunlar*. Sharq nashriyoti.
9. Yo‘ldoshev, Bozor, B. (2010). *Hozirgi o‘zbek tilida metafora*. Fan nashriyoti.
10. Mahmudov, Nizomiddin, N. (2012). *Til va tafakkur*. O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi nashriyoti.

